

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“РОЗВИТОК СЕНСОРНИХ ВІДЧУТТІВ У ДІТЕЙ РАНЬОГО
ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL4-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Альбіна ПОПОВИЧ

Керівник:
Оксана ТКАЧ,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Олена ЧОПИК,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	6
1.1. Сенсорний розвиток: аналіз наукових досліджень	6
1.2. Особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку	11
1.3. Характеристика дітей із затримкою мовленнєвого розвитку	19
1.4. Теоретичний аналіз психолого-педагогічні умови сенсорного розвитку дітей раннього віку засобами дидактичних ігор та фізичних вправ	29
Розділ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕНСОРНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	35
2.1. Вивчення показників сенсорного розвитку дітей раннього віку. Результати констатувального експерименту	35
2.2. Організація психолого-педагогічних умов для сенсорного розвитку дітей раннього віку	43
2.3. Створення умов для сенсорного розвитку дітей раннього віку засобами дидактичних ігор та кінезіотерапії	52
2.4. Результати формувального експерименту	66
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Модернізація освіти орієнтована на зміну вимог, змісту освіти молодого покоління, торкаючись період раннього дитинства. А.В. Запорожець, визначаючи завдання розвитку дітей раннього віку, наголошував на ампліфікації дитячого розвитку за рахунок активізації різних видів та способів діяльності, пізнання навколишньої дійсності. Л.С. Виготський підкреслював у ранніх дослідженнях, формування пізнання здійснюється через сприйняття, що формується у вигляді сенсорного розвитку дітей.

Дослідження вчених ХХ століття (А. Миронець, Л. Манько та ін) визначають закономірності сенсорного розвитку дітей, методику вивчення предметних дій (С. Новосіл, В. Данилова та ін), властивостей предметів (Е. Ленів, Є. Соботович та ін), що дозволяє спроектувати освітній процес дітей раннього віку в аспекті сенсорного розвитку.

Особливий інтерес до сенсорного розвитку дітей раннього віку обумовлений тим, що саме в цьому віці дитина починає активно діяти, пізнавати світ і себе в ньому. Головним засобом пізнання є освоєння дійсності за рахунок відчуттів, чуттєвих та наочних уявлень. У ранньому дитинстві у дитини відбувається збагачення сенсорного досвіду, накопиченого в дитинстві. Дотик, м'язові почуття, зір спрямовані на пізнання величини, форми та кольору предметів. Планомірний розвиток сенсорної сфери забезпечить необхідні передумови виникнення всіх інших, складніших пізнавальних процесів (пам'яті, уяви, мислення та інших.).

Основне завдання сенсорного розвитку дітей раннього віку полягає у формуванні вміння сприймати предмети та явища, виділяти притаманні їм зовнішні властивості, що визначають способи дій з ними.

У дослідженнях Л.Венгера, Т.Високової, Н.Манько, Е.Федірко та ін. показано, що для підвищення ефективності сенсорного розвитку в ранньому віці велике значення мають цілеспрямовано створювані психолого-педагогічні умови, що відповідають віковими особливостями дітей.

Водночас аналіз програмно-методичних розробок показує, що сьогодні багато авторів недооцінюють необхідність сенсорного розвитку, ігноруючи його та пропонуючи раннє навчання дітей невідповідним їх віку інтелектуальним навичкам.

Виходячи з цього протиріччя проблема дослідження полягає у визначенні психолого-педагогічних умов, що забезпечують сенсорний розвиток дітей раннього віку

Актуальність проблеми, що вивчається, її недостатня розробленість дозволили визначити тему дослідження: «Розвиток сенсорних відчуттів у дітей раннього віку з затримкою мовленнєвого розвитку».

Об'єкт дослідження: сенсорний розвиток дітей раннього віку.

Предмет дослідження: особливості сенсорного розвитку дітей із затримкою мовленнєвого розвитку (ЗМР).

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та апробація на практиці сукупності психолого-педагогічних умов, що забезпечують сенсорний розвиток дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку.

Завдання дослідження:

- вивчити та проаналізувати стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці спеціальної освіти;
- визначити особливості формування сенсорних зразків у дітей раннього віку;
- виявити психолого-педагогічні умови розвитку сенсорних зразків у дітей раннього віку;
- розробити та апробувати на практиці стратегії організації психолого-педагогічних умов, що забезпечують сенсорний розвиток дітей раннього віку.

Теоретичну основу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблеми сенсорного розвитку (Л.Венгер, А.Запорожець, М.Монтессорі, Т.Миколаєва, Н.Сакуліна, Е.Пілюгіна, А.Сімко, О. Ткач та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі роботи було використано наступний комплекс методів: теоретичні методи (аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативних документів, вивчення та аналіз педагогічного досвіду); емпіричні методи (спостереження, тестування, узагальнення педагогічного досвіду).

Дослідно-пошукова робота проводилася на базі КУ ІРЦ Снятинської міської ради.

Результати дослідження були апробовані на конференції магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Була опублікована стаття у Віснику Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Використання кінезотерапії у логопедичній практиці»

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, два розділи, висновок, список використаних джерел та додаток.

ВИСНОВКИ

1. Вивчено та проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці раннього втручання та надання послуг дітям раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку, що дозволило визначити компоненти сенсорного розвитку дітей: формування уявлень про властивості предметів, що виконують функцію сенсорних еталонів; перцептивних процесів з метою аналізу реальних об'єктів.

2. Визначено особливості формування сенсорних еталонів у дітей раннього віку з нормотиповим розвитком(1-3 роки), які вибудовуються на різноманітності властивостей об'єктів (явлень):

- колір (червоний, синій, жовтий, зелений, помаранчевий, фіолетовий, чорний та білий),
- форма (коло, квадрат, трикутник, овал, прямокутник),
- звуки (різні дитячі музичні інструменти, твори; людська мова різної гучності),
- смак (солодке, солоне, кисле, гірке),
- запах (різні характеристики запаху).

Відзначено, що для дітей з затримкою мовленнєвого розвитку – накопичення різноманітного сенсорного досвіду, фундаменту для систематизації здобутих знань, їх усвідомлення, розширення, застосування у життєвих ситуаціях на невербальному рівні практично співпадає з показниками розвитку дітей нормотипових. У той же час словесні інструкції частіше утруднюють розуміння інструкцій, сповільнюють темп роботи, провокують втрату інтересу до сприйняття сенсорної інформації.

3. Виявлено психолого-педагогічні умови розвитку сенсорних еталонів у дітей раннього віку, які засновані на дослідження Л.Венгера, М. Дмітрієвої, А.Запорожця, Н. Манько, М.Монтессорі, Л. Прокопенко, Т. Сак, О. Ткач, а саме:

- поетапне формування сенсорних еталонів (послідовне навчання дітей методам обстеження об'єктів засноване на стадіях: від вивчення

зовнішніх, орієнтовних дій (накладення, обмацування) до дій сприйняття (порівнянню та групуванню), а потім вже до виконання складних окомірних та окорухових дій), словесного опису властивостей (ознак) об'єктів);

- застосування спеціальних дидактичних (розвиваючих) предметних ігор на закріплення сенсорних еталонів, відповідних віку (у ході предметної гри дітей раннього віку для закріплення сенсорних еталонів необхідно керівництво з боку дорослого, який включає дитину в діяльність і формує сприйняття:

- виділяє зразки словом; слово узагальнює, тобто. вносить те, що дає чуттєвий досвід, і що сама дитина не може виділити у предметі, явищі;

- вчить обстежувати об'єкт по-різному залежно від цілей обстеження та самих обстежуваних якостей, та заодно прагне звернути увагу молодших дошкільнят на цілісний вигляд предмета; відокремлення основних частин предмета і певні їх властивості (величина, форма і т. д.); визначення просторових взаємовідносин частин щодо один одного (праворуч, ліворуч, вище, нижче тощо);

- забезпечення розвиваючого характеру предметно-просторової середовища в аспекті сенсорного розвитку (відбір ігор та іграшок для дітей третього року життя).

4. Підібрано та обґрунтовано методики діагностики особливостей сенсорного розвитку дітей раннього віку (Автори Л.Венгер, А.Запорожець, М.Монтессорі, Т. Сак, О. Ткач). Спираючись на теоретичні дослідження були виявлені та систематизовані за критеріями та рівнями особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку:

- високий рівень (Дитина робить дію на рівні зорової орієнтування; визначає значні для особливого впливу властивості об'єктів на око. У процесі дії коментує його, правильно називає властивість предмета. Може вказати на властивість предмета за завданням дорослого. Дії здійснює спочатку без підготовленого заохочення)

- середній рівень (Дії дитини на рівні вимірювання виконується шляхом маніпуляцій з предметами та їх накладання або зіставлення, при цьому

дитина починає спостерігати відмінності, потім визначає властивість предмета. У процесі дії коментує, властивість предмета називає після навідного питання дорослого. Вказує на властивість предмета за завданням дорослого після зіставлення предметів. Дитина потребує ситуативного заохочення, схвалення, чекає від дорослого вказівок на можливість наступної дії з предметом.)

- низький рівень (Дитина здійснює дію способом проб і помилок. У процесі дії не коментує, властивість предмета називати не може. Дитині потрібна допомога з боку дорослого як на початку здійснення дії, так і протягом виконання всього завдання. Вказує на властивість предмета, за завданням дорослого виконує з помилками навіть після сумісного зіставлення предметів, при цьому дитина потребує заохочення словом та навідних запитань (інструкцій)

5. Розроблено та апробовано на практиці ранньої дошкільної освітньої організації психолого-педагогічні умови, що забезпечують сенсорний розвиток дітей раннього віку. Аналіз результатів дослідження показує, що позитивна динаміка відбулася за критеріями: форма і величина, що з введенням спеціальних психолого-педагогічних умов, які сприяли активізації предметної діяльності дітей раннього віку та стимулювали їх активність та ініціативність у предметній грі. У корекційній роботі також були використанні елементи кінезіотерапії, що у сукупності з ігровими завданнями дозволило сформувати у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку уявлення про сенсорні еталони та стимулювати розвиток мовлення на рівні наслідування та інтуїтивного пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова В.М. Дидактичні ігри. / Сенсорне виховання в дитячому садку. Посібник для вихователів. / Під редакцією М.М. Поддьякова, В.М. Аванесова. К., 1999. 177с.
2. Антюхін А.В. Дидактичні ігри та їх роль у старшому дошкільному віці. / А.В. Антюхін. - К.: 2009. 96 с.
3. Барташнікова І. А., Барташніков О. О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5-6 років: навчальний посібник/ 2-е вид., переробл. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. 72 с.
4. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників. Мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник / А.М. Богуш, Н.І. Луцан. Київ: Слово, 2008. 187 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; за ред. А. М. Богуш. К. : Вища шк., 2007. 542 с.
6. Богуславская З.М. Психологічні особливості пізнавальної діяльності молодших дошкільників із затримкою психічного розвитку. Харків.: Ранок., 1966. 237 с.
7. Бондаренко А.К. Дидактичні ігри в дитячому садку. / А.К. Бондаренко. - 1998.
8. Бохорська Є.М. Розвиток самостійності мислення дітей підготовчої до школи групи за допомогою словесних дидактичних ігор. / Є.М. Бохорська. 1997. - 186 с.
9. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А. П. Бурова. –2-е вид. зі змін. та доп. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 296 с
10. Венгер А.Л., Поливанова К.Н. Особенности принятия учебных заданий детьми шести лет // Вопросы психологии. - 2003. - №4.
11. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей. Монографія. – Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.
12. Давидчук А.Н. Дошкільний вік: формування сенсомоторних еталонів. /

- А.Н. Давидчук. // Дошкільна освіта. - 2016. №12. С. 18.
13. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. К. : «МП Леся», 2011. 528 с.
14. Диагностика умственного развития дошкольников / Под ред. Л.А. Венгера, В.В. Холмовской. М.: Педагогика, 1978.
15. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
16. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / Дж. Дьюи. – Миколаїв., 2003.
17. Заїка Є.В. Комплекс інтелектуальних ігор для розвитку мислення. / Є.В. Заїка. // Питання психології. 1999. - №6. С. 13-16.
18. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Світ дитячої гри / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко.– К.: Шк. світ, 2010. 128 с.
19. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Ігровий простір дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
20. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. К.: Шк. світ, 2010. 128 с.
21. Кондукова С.В. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення / С. В. Кондукова, Н.В. Базима // Корекційна педагогіка. Вісник. Української асоціації корекційних педагогів. 2015. №1. С. 15–21.
22. Козлова С.А. Дошкільна педагогіка / С.А. Козлова, Т.А. Куликова. - М: «Академия», 2002. - 416 с.
23. Коленцева Н.Г. Методика роботи з дидактичними матеріалами в дитячому саду / Н.Г. Коленцева. Тбілісі, 2000. 174 с.
24. Коломинский Я. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста : кн. для учителя. / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько. К. : Просвіта, 1988. 190 с.
25. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак [за заг. ред. М. К. Шеремет]. К. : Знання, 2010. 293 с.

26. Корнеева Г. Современные подходы к обучению дошкольников математике / Г. Корнеева. // Дошкольное воспитание. - 1998. №9. С. 46-49..
27. Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік./ В.О. Крамченкова. Х.: Вид-во «Ранок», 2013. 192 с.
28. Левіна М.З. Логіка і математика для дошкільнят: методичний посібник. / М.З. Левіна., 1997. - 142 с.
29. Лепеха Л.П., Городиська М.Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. – Львів-Дрогобич: Посвіт, 2014. 76 с.
30. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М.К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.
31. Луценко І. О. Теоретичні та методичні засади розвитку комунікативно-мовленнєвої сфери дитини. Від народження до 6 років : [монографія] / І. О. Луценко. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 291 с.
32. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків : у 2-х ч. Ч. I : навч. посібник / А. Я. Малярчук. К. : Літера ЛТД, 2005. 272 с. : іл.
33. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків : у 2-х ч. Ч. II : навч. посібник / А. Я. Малярчук. К. : Літера ЛТД, 2005. 184 с. : іл.
34. Мамайчук И. И. Психокорекційні технології для дітей з труднощами розвитку / И. И. Мамайчук. Тернопіль. : Мова, 2006. 400 с.
35. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : науково-методичний посібник / Н. В. Манько. К. : КНТ, 2008. 256 с.
36. Мартиненко І. В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком / І. В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М.

- П. Драгоманова, 2013. № 24. –С. 321-326.
37. Мартиненко І. В. Про стан комунікативної діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення / І. В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 22. – С. 168-172.
38. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) / І. С. Марченко. К. : Слово, 2010. 288 с.
39. Мацко Л.А. Основи психології та педагогіки : навч. посібник / Мацко Л.А., Прищак М.Д. Вінниця : ВНТУ, 2009. 158 с.
40. Медведєва В. Виправлення вад мовлення у дітей за допомогою ігор і вправ / В. Медведєва // Дефектолог. – 2011. – №7. – С. 36–38.
41. Немикіна Л. Гра-змагання як мета корекції мовлення учнів. Робота з першокласниками які мають загальне недорозвинення мовлення / Л. Немикіна // Початкова освіта. 2009. № 41. – С. 9–10
42. Нечипорук Н. І., Томей О. П. Розвивальні ігри для дошкільників Х.: Видавнича група «Основа», 2007. 192 с.
43. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку/[Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хатман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. Ред.. Т. О. Піроженко. 2-е вид., стереотип. – Київ: Українська академія дитинства, 2018. 80 с.
44. Павелків Р.В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. - К. : Академвидав, 2010. 432 с
45. Петровський А.Б. Вікова та педагогічна психологія / А.Б. Петровський.. - К., 1973. 200 с.
46. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника – перспективи розвитку: навчально-методичний посібник / Т. О. Піроженко. Тернопіль.: Мандрівець, 2010. 136 с.
47. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян., К.: Академвидав, 2009. 464 с.

48. Психологія : підручник / За ред. Трофімова Ю.Л. К. : Либідь, 2001. 560 с.
49. Розвиток мовлення та інтелекту дітей раннього віку / За ред. В. Третяк. К., 1985.
50. Програма виховання і навчання дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (у тому числі з нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення) / укл. С. М. Петренко, О. П. Мілевська, Ю. І. Лебедєва. – К. : НМЦ середньої освіти МОН України, 1999. 97 с.
51. Рібцун Ю. В. Особливості фонематичної складової мовлення дітей середнього дошкільного віку із ФФНМ / Ю. В. Рібцун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. № 18. С. 208–212.
52. Рібцун, Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс / Ю. В. Рібцун. К., 2012. 258 с.
53. Скарбничка ігор і віршованої мозаїки для дітей раннього та дошкільного віку: навч. метод. посібник / Упоряд. Г. І. Іванюк [та ін.]. За ред. Г. І. Іванюк. К. : Сім кольорів, 2009. 240 с.
54. Сорокіна А.І. Дидактичні ігри в дитячому садку. / А.І. Сорокіна. - К., 1992.
55. Столяр О.М. Знакомство детей с геометрическими фигурами. / О.М. Столяр. // Дошкільне виховання. 2000. - №3.
56. Суботін О.Ю. Дидактичні ігри та інтелект / О.Ю. Суботін. - К., 2000.
57. Сулина М. Використання ігрових прийомів у подолання вад мовлення / И. Сулина, З. Михайлова, З. Серова. // Дошкільне виховання - 2009. - №10. - С. 20.
58. Суменко Т. Використання ігрових проблемно-практичних ситуацій у навчання дітей математиці та письму // Дошкільне виховання. - 2016. - №2. - С. 17.
59. Тарасун В. В. Логодидактика / Валентина Володимирівна Тарасун. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.

- 60.Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність до школи дітей з особливостями в розвитку. / Валентина Володимирівна Тарасун К., 2008. 302 с.
- 61.Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам / В. В. Тищенко, Ю. В. Рібцун. К. : Літера ЛТД, 2006. 128 с.
- 62.Трофіменко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л. І. Трофіменко. К. : Актуальна освіта, 2007. 120 с.
- 63.Український дефектологічний словник / за редакцією академіка В. І. Бондаря. Київ : Милосердя України, 2001. 212 с.
- 64.Трофіменко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : дис. ... канд пед. наук : 13.00.03 / Трофіменко Людмила Іванівна. К., 2004. 196 с.
- 65.Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М. К. Шеремет // Корекційна педагогіка. 2008. –№ 1. –С. 6-8.
- 66.Шеремет М. К. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання в школі в умовах спеціального дошкільного закладу / М. Шеремет, З. Гулько // Імідж сучасного педагога. 2005. № 8/9. С. 82-84.
- 67.Шеремет М. К. Особливості формування вищої форми передачі інформації / М. К. Шеремет // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Актуальні проблеми логопедії : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. № 18. С. 291-293.
68. <http://comlid.ua/3/280/indexi.html>
69. [http:// darina. Ksev. ua/ children/ chto_takoe_sindrom_d_3040. html](http://darina.ksev.ua/children/chto_takoe_sindrom_d_3040.html)
- 70.[http:// dcp/org. ua/parents/redil/](http://dcp/org.ua/parents/redil/)
- 71.[http:// dcp. org. ua. / parents/ redil/ art. html](http://dcp.org.ua/parents/redil/art.html)

72.<http://dcp.org.ua/parents/redil/dodat.html>
73.<http://dcp.org.ua/parents/redil/delph.html>
74.<http://dcp.org.ua/parents/redil/monte.html>
75.<http://dcp.org.ua/parents/redil/peto.html>
76.<http://dcp.org.ua/parents/redil/vojta.html>
77.<http://dob.1septemder.ua/2002/01/9.html>